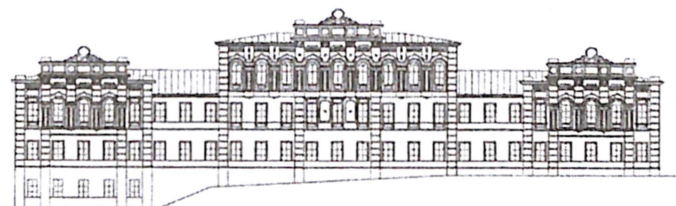

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Вісник

Харківської державної
академії культури

Збірник наукових праць

Випуск 9

Харків – ХДАК
2002

УДК 7.078(477)(093)

І.С. ПЛАХТІЙ

**МЕЦЕНАТИ УКРАЇНИ — ШАНУВАЛЬНИКИ МИСТЕЦТВА Й
ЗБИРАЧІ СТАРОВИНИ**

Досліджується історія української благодійності.

Українські традиції благодійності коренями сягають доби Київської Русі та Гетьманщини. Серед українських благодійників — козацькі гетьмани та полковники, які будували на власні кошти церкви і жертвували гроші монастирям; земські діячі і дворянство, які залишали після себе музеї, народні школи; підприємці й купці, які споруджували гімназії, картинні галереї, лікарні для інвалідів та притулки для сиріт. Українські традиції благодійності протягом століть формувалися на громадських засадах та приватній ініціативі.

Після жовтневого перевороту 1917 р. благодійність була визнана соціальним явищем класового (перш за все буржуазного) суспільства. Громадянське суспільство СРСР було повністю під контролем держави.

Історія української благодійності ще не написана і потребує спеціального дослідження. Традиції українського меценатства спробували дослідити В. Січинський, В. Ковалинський, М. Слабошпицький та ін. [10].

Джерельною базою статті став різноманітний матеріал Центрального державного історичного архіву України, документів, мемуарів, періодики, монографій тощо. Автор не претендує на вичерпне висвітлення цієї наукової проблеми. Мета статті: привернути увагу науковців до актуальної проблеми сьогодення — меценатства, повернути з темряви забуття імена українських шанувальників мистецтва та збирачів старовини.

Україна, втративши державність у XIII ст., виявляла свою самотність у будівництві храмів, заснуванні освітніх закладів, книгодрукуванні.

Намагаючись протидіяти поширенню чужих впливів (полонізації, окатоличенню українців), православні багаті й заможні українці спрямовували свою діяльність на розвиток освіти. Першим освітнім закладом в українських землях стала Острозька академія. У 1576 р. представник могутнього роду, меценат мистецтва, друкарства й літератури — князь К. Острозький заснував перший вищий навчальний заклад — слов'яно-греко-латинську академію [6, с. 1901]. Великі кошти на розбудову академії надала його племінниця Галшка (Єлизавета) Острозька.

У ті важкі часи Острозька академія була «острівком» освіти, цариною духовності і науки. М. Грушевський зазначав, що Острозька академія була «першим огнищем нової освіти, нового шкільництва, нового духовного життя» [8, с. 222]. На кошти князя К. Острозького були надруковані греко-слов'янський «Буквар» — перший український підручник (1578); Новий Завіт (1580); «Книжка збірание вещей нужнейших» Т. Михайловича — перший в історії кириличної поліграфії покажчик стародруківаних текстів; «Хронологія» А. Рамші — перший в Україні друкований постичний твір; шедевр давньоруської поліграфії, перша повна сло-

в'яномовна «Острозька Біблія» (1581); визначні полемічні праці — «Ключ царства небесного», «Календар римський новий» (1587) Г. Смотрицького, «Апокрисис» Х. Філарета [11, 27 жовт.]. Учень Острозької академії М. Смотрицький написав першу фундаментальну слов'янську «Граматику» (1619), яку М. Ломоносов назвав «вратами учености».

Випускник академії, гетьман Війська Запорізького П. Сагайдачний був щедрим меценатом культури. Він пожертвував великі суми на Київське Богоявленське братство, його школу і Богоявленський монастир. Не забув П. Сагайдачний і про свій рідний край, заповівши півтори тисячі золотих червінців школі Львівського братства. Виявляв він немалу турботу і про інші монастирі, церкви, школи [7, с. 9-10].

1632 р. іншим видатним меценатом і діячем культури ХУП ст. П.Могилою був започаткований Києво-Могилянський колегіум — один із найкращих східно-європейських навчальних закладів [9, с. 64], згодом — найбільший освітньо-науковий осередок усієї Східної Європи. П. Могила і поставлені ним професори замінили примітивно-бурсацьке викладання колишньої Братської школи Києва на університетську систему навчання нового навчального закладу [2, с. 168].

Власним коштом П. Могили були проведені перші на українських землях археологічні розкопки на виявлення пам'яток великокняжого Києва [3, с. 43-44]. Він заснував книгосховище в колегії, котре сам намагався збільшувати і якому потім заповів особисту бібліотеку. Багато книг передав до неї Ф. Прокопович, а також архієпископ Р. Заборовський. У результаті академічна бібліотека налічувала тисячі томів: слов'янською, латинською, польською, німецькою та іншими мовами. Крім друкованих видань, мала багато рукописів. Заклад утримувався «щедротами своїх благодійників». Академія сприяла розвитку зв'язків у галузі культури між українським, російським, білоруським та народами південнослов'янських земель [4, с. 125]. В одному з листів, надісланих 1654 р. російському урядові, Б. Хмельницький писав, що з цього училища вийшло чимало чесних і розумних людей, «службе угодных» [5, с. 355]. У своєму заповіті П. Могила заповів більшу частину свого майна різним церковним інституціям, а основне — Києво-Могилянській колегії. Молдаванин за походженням, П. Могила виявив, крім багатьох інших чеснот, високий зразок українського патріотизму.

Великим і щедрим меценатом рідної культури був гетьман України І. Мазепа (1687-1709). Він піклувався про Києво-Могилянську колегію, на свій кошт збудував для неї новий навчальний корпус. Завдяки заходам Мазепи Могилянська колегія стала академією [15, с. 23-34], бібліотеку академії поповнив рідкісними рукописами [12, с. 32]. Коштом Мазепи реставрована і Софія Київська. Гетьман вибудував собори у Переяславі, Батурині, Чернігові. Він піклувався про письменство, мистецтво, науку. Більшість чудових київських церков у стилі українського бароко ще й досі не втратили своєї краси, побудовані або відновлені коштом Мазепи [13, с. 30-31]. Значні грошові пожертви Мазепи на культуру, мистецтво й освіту поліпшили ситуацію в Україні після низки політичних невдач його по-

передників — гетьманів ХVII ст. За 21 рік перебування при владі Мазепа виділив кошти для побудови понад 20 великих мурованих церков (у тому числі шести — в Києві) [14, с. 248], багатьох шкіл, колегій, адміністративних будинків. Ще більше церков та інших споруд реставровано й відремонтовано. Під час його гетьманування в Україні завершився процес формування мистецького стилю українського (мазепинського) бароко в архітектурі, образотворчому мистецтві, музиці.

Під особливою опікою Мазепа перебувала Києво-Печерська Лавра. Прийшовши до влади, Мазепа розпорядився збудувати на свій кошт оборонну стіну з вісьмома вежами й церквами по всьому периметрові довкола лаври. Старовинна церква Трійці над головною (західною) брамою перебудована в стилі українського бароко. Над північною брамою збудована церква Всіх Святих — шедевр архітектури мазепинського бароко [1, ф. 59, оп. 1, спр. 4736, арк. 4-5]. Поза монастирським муром у південно-західному напрямку збудовані церкви Воскресіння Господнього і преподобного Феодосія Печерського, в якій зберігалися моці цього фундатора Печерського монастиря.

1700 р. на Ближніх печерах, на місці колишньої дерев'яної церкви Воздвиження Чесного Хреста, закінчено будівництво нової мурованої церкви. А на Дальніх печерах збудована унікальна щодо планування та оздоблення церква на честь свята Різдва Богородиці Марії [13, с. 32]. Обидві церкви Нижньої Лаври побудовані на кошти членів гетьманського уряду: храм Воздвиження Чесного Хреста - на гроші полтавського полковника П. Герцика; храм Різдва Богородиці — білоцерківського полковника М. Мокієвського [14, с. 248-250]. Спеціально для Лаври Мазепа дав частину коштів на придбання золота для позолоти всіх бань Успенського собору. Решту коштів для цієї мети покрив архімандрит Й. Кроковський. Частково зі своїх власних грошей, частину — із лаврської скарбниці [15, с. 28-29].

Слава Мазепа, як мецената й опікуна церкви, мистецтва та науки, поширилась серед православних Туреччини. Грецькі єпископи, болгарі, серби і навіть араби приїздили до Батурина просити допомоги. Мазепа видав власним коштом чудове Євангеліє арабською мовою. Ця дорогоцінна книга, викладена діамантами, зберігається нині в Алепо (Сирія). На великі свята в Єрусалимі досі користуються в церкві Святого Гробу мискою, вирізьбленою італійським митцем, із таким написом: «Щедрий дар великого гетьмана Його величності Івана Мазепа» [16, с. 23]. Доба Мазепа, завдяки його меценатству, характеризується піднесенням в усіх галузях мистецтва: архітектурі, в різьбі, малярстві.

На початку ХІХ ст. осередком культурного життя на Лівобережній Україні став Харків. Тут у кінці січня 1805 р. з почину місцевого культурного діяча В. Каразіна коштом місцевого дворянства і купецтва був заснований університет (єдиний вищий учбовий заклад в Україні у складі Російської імперії) [17, с. 17-18]. Він став не лише науковим центром, а й зберігачем та провідником української культури. На кошти благодійників у Харкові почали виходити друком журнали: «Украинский вестник», «Украинский журнал» та ін.

Тоді ж на Полтавщині виник «острівець» української культури в селі Кибинцях, де проживав опальний міністр уділів Олександра І український дворянин Д. Трощинський. У великому палаці була розкішна бібліотека (якою користувався молодий М. Гоголь), картинна галерея, рідкісні музичні інструменти, зібрання зброї і монет, унікальні меблі і сервізи. Д. Трощинський мав репутацію поважного мецената. Своїм обов'язком вважав за необхідне допомагати митцям. Саме він 1798 р. за посередництва петербурзького лікаря Й. Каменецького був одним з ініціаторів першого видання «Енеїди» І. Котляревського [18, с. 11]. А пізніше познайомився в Києві з композитором А. Веделем і купив у нього дві Служби Божі. Тривалою була дружба Трощинського з видатним художником-земляком В. Боровиковським, який на його замовлення написав кілька ікон для іконостасу Кибинцівської церкви. А інший відомий художник С. Кунавін тривалий час жив у Трощинського і створив картину «Вид села Кибинців», що є єдиним джерелом для пізнання краєвиду тодішнього села. Д. Трощинський брав діяльну участь у долі юного М. Гоголя, відправивши на свій кошт на навчання до Ніжинського ліцею.

Видатний меценат Богдан Ханенко (1848-1917) належав до відомого козацько-старшинського роду. Після закінчення Московського університету молодого юриста направили на роботу в Петербург. Тут він почав збирати твори мистецтва. Його сподвижницею стала дружина Варвара Миколаївна — дочка українського промисловця й мецената М. Терещенка.

Працюючи у Варшаві, Б. Ханенко відвідував відомі аукціони Європи, звідки повернувся з новими придбаними полотнами. Згодом він вирішив повністю присвятити себе колекціонуванню — подав у відставку, переїхав до Києва. У 1888 р. на вулиці Терещенківській розпочав будівництво свого будинку-музею — спеціально для зберігання мистецьких скарбів [19, 1 трав.]. Б. Ханенко скуповував старовинні речі, різні знахідки в Києві. А незабаром археологічні розкопки на Київщині здійснювали вже за його участю і коштом подружжя. Таким чином Ханенки надбали одне з найбільших археологічних зібрань у царській Росії. Як голова Київського товариства старожитностей і мистецтв Б. Ханенко займався справами міського музею. Напередодні 1905 р. відбулося урочисте освячення міського музею. Тоді в Києві в будинку другої міської гімназії зібрався цвіт міста: професори В. Антонович, О. Прахов, краєзнавець О. Лазаревський, підприємці-меценати М. Терещенко, Б. Ханенко, Л. Бродський та ін. Був створений перший національний музей в Україні (нині Державний музей українського образотворчого мистецтва) [20, с. 3-4]. Лік своїх експонатів український музей почав із подарунків самих же фундаторів. Ханенки передали музею унікальне зібрання старожитностей Придніпров'я, власну археологічну колекцію, виділили зі свого бюджету й чималі кошти на утримання культурної установи [1, ф. 295, оп. 1, спр. 16, арк. 1-19]. Коштом Ханенків були видані капітальні праці «Древности Приднепровья» і «Кресты и образки». За участю Б. Ханенка влаштовувалися художні виставки.

У травні 1917 р. Б. Ханенка не стало. Свій будинок-музей і розкішну худож-

ню колекцію він заповідав рідному Києву за умови, що та буде називатися «Зібрання Ханенків», а весь свій капітал віддав Київському художньо-промислового і науковому музею. Благородну справу чоловіка продовжила Варвара Миколаївна. Знайомі Ханенків, які після приходу до влади більшовиків тікали за кордон, передавали вдові на збереження предмети старовини, інші мистецькі речі. В. Ханенко відмовилася від еміграції: хотіла бути поряд з музеєм і зберегти його для нас. Вона звернулася до Академії наук із проханням прийняти від неї в дар колекцію і бібліотеку з умовою: установа має носити назву «Музей Богдана та Варвари Ханенків» [21, с. 4-5]. У роки громадянської війни колекції Ханенків загрожувало розграбування. Лише в липні 1920 р. ВУАН вирішила прийняти музей у власність Академії. У 1922 р. В. Ханенко пішла з життя. Колекція Ханенків свавільно розтягувалася, розкрадалася. Так, ікони та кілька італійських полотен опинилися у Третьяковці, порцеляну і скло купив відомий меценат С. Морозов. В Україну повернулися лише окремі твори.

Сьогодні необхідно відновити справедливість, повернути Київському музеєві західного і східного мистецтва ім'я його фундаторів — Богдана і Варвари Ханенків. Потрібно розгорнути пошук картин, що й досі не повернуті законному власникові — українському народові.

Найбільші українські цукрозаводчики Терещенки були фундаторами національних мистецьких зібрань, будували громадські споруди, музеї, храми, медичні та інші установи. Понад 20 років Микола Терещенко очолював глухівське самоврядування. Це свідчило про велику повагу земляків-глухівчан. На кошти та пожертви Терещенків у Глухові було збудовано: головну і жіночу гімназії, ремісниче училище, пансіон для гімназистів, дитячий притулок, міські училище і лікарню, учительський інститут, Анастасіївський собор та ін. Загалом родина Терещенків пожертвувала Глухову величезну суму в півтора мільйона карбованців [22, с. 164-165]. А всього за свій вік М. Терещенко пожертвував для громадської користі приблизно п'ять мільйонів карбованців.

У 1875 р. Терещенки купили особняк у Києві, а потім ще один будинок. Під спільним дахом опинилися житлові приміщення, контора та велика художня колекція, яку М. Терещенко почав збирати ще у Глухові. Його приклад наслідували брат Федір, обидва сини, доньки Ольга та Варвара. Завдяки їм Київ понині має багаті зібрання в чотирьох музеях: Національному художньому, Т. Шевченка, Російського, Західного і Східного мистецтва (три з них займають будинки, які належали Терещенкам).

У Києві Терещенки продовжували благодійну діяльність. У 1896 р. тільки для школи та спеціальних класів, де навчалися торговій справі діти не молодші 12 років, М. Терещенко пожертвував 100 тис. крб. [1, ф. 442, оп. 626, спр. 500, арк. 17]. У своєму заповіті М. Терещенко визначив пожертвування на добродійні заходи, зокрема на утримання лікарень, шкіл, монастирів у Києві та Глухові [22, с. 168].

Багато було зроблено для збирання мистецьких творів Ф. Терещенком. Для

своїєї картинної галереї він збудував величний палац у Києві. Тут були картини І. Айвазовського, В. Верещагіна, І. Левітана, І. Шишкіна, А. Куїнджі (справжнє прізвище Шаповал) [14, с. 340] та інших художників. Старший син Миколи Терещенка Іван допоміг грошима художній школі О. Мурашка, яка пізніше відіграла велику роль у плеканні талановитих художників. За 25 років підтримки І. Терещенко витратив на допомогу школі приблизно 150 тис. крб. Водночас майже стільки ж років підтримував реальне училище. Після смерті І. Терещенка колекцію картин успадкували його дружина та син Михайло. Вони продовжували поповнювати зібрання, купили близько двохсот малюнків Врубеля. На жаль, після революції багато картин було знищено більшовиками або вкрадено.

Ось така вона, династія Терещенків. Її розгалужене генеалогічне дерево захоплює, вражає, уособлює неперервний зв'язок часів.

Цукрозаводчики Харитоненки були шановані й у мистецьких колах, заживши репутації меценатів. Іван Харитоненко збудував у Сумах реальне і кадетське училища, його син Павло — Троїцьку церкву, дитячу лікарню, школу для сиріт і багатодітних сімей. Неподалік Красного Кута Харківської губернії в садибі Наталівці П. Харитоненко заклав парк на 55 гектарах у затоці річки Мерчик.

У Харитоненків була велика колекція картин. Московський маєток П. Харитоненка мав приблизно 60 картин західних художників, більше сотні російських. У садибі Наталівці зібрання налічувало майже двісті творів. У Пархомівському маєтку — така ж кількість [23, 1992, 5 лют.]. Після більшовицького перевороту картини розкидали по музеях. У Пархомівському музеї збереглися лише декілька картин харитоненківських зібрань: «Портрет І.Г. Харитоненка» І. Рєпіна і пейзаж С. Васильківського «Вечоріє» [24, с. 6].

У радянську добу про рід Харитоненків не можна було згадувати. П. Харитоненку приліпили ярлик «буржуазного націоналіста» за те, що не дав загинути Качанівському маєтку-музею українського поміщика і збирача старовини В. Тарновського, а разом з ним і унікальній колекції козацьких реліквій, особистих речей Т. Шевченка.

Пам'ятаючи завжди своє національне коріння, шануючи звичаї і традиції свого народу, П. Харитоненко був шанувальником і російської культури. Не випадково Петербурзька академія мистецтв обрала його почесним членом. У Московському будинку П. Харитоненка (нині посольство Великої Британії в Росії) зберігалася чи не найбільша з відомих приватна колекція — твори братів Васнецових, В. Сєрова, В. Коровіна, М. Врубеля, К. Сомова, давньоруський живопис, російські й українські ікони, речі декоративно-прикладного мистецтва. П. Харитоненко став одним із фундаторів Музею красних мистецтв (нині ім. О. Пушкіна). Значні кошти він на спорудження пам'ятника Богданові Хмельницькому в Києві [25, 25 черв.].

У 1899 р. вдячні городяни м. Сум спорудили на добровільні пожертвування пам'ятник І. Харитоненку. Більшовики відправили бронзову постать на переїздавку, а його місце зайняв пам'ятник В. Леніну. 18 червня 1996 р. у центрі Сум

відкрито пам'ятник відомому підприємцеві і меценату І.Харитоненку. Бронзова статуя нарешті знайшла своє законне місце [26, 28 січ.]. Харитоненки збагатили Слобожанщину розквітом цукрового виробництва, культурою й благодійним ставленням до людини, піклуванням про навколишню природу.

Земський діяч-меценат, багатий поміщик Григорій Галаган (1819-1888) очолював різні громадські й культурні організації, благодійні комітети [1, ф. 7473, оп. 1, спр. 20, арк. 212, 539]. За ним — ціла низка добрих справ. На Чернігівщині в с. Сокиринцях заснував допоміжно-ощадне товариство, перерахувавши для цих цілей стартовий капітал у три тисячі карбованців і віддавши для нього кам'яний будинок. Потім на його кошти збудували ремісниче училище та інтернат. За ініціативою й при матеріальній допомозі Галагана відкрито гімназію в Прилуках (1874) і багато народних шкіл. Він давав кошти і на видання книг, журналів і газет [14, с. 162]. Галаган матеріально підтримував часопис «Киевская старина» та інші видання. Щедрий меценат і захоплений колекціонер живопису зібрав у Сокиринцях і в Києві велику колекцію [1, ф. 295, оп. 1, спр. 16, арк. 12]. З колекції картин у Сокиринцях зроблено музей, який пізніше перевезено у Прилуки. На основі галаганівської колекції склався Чернігівський художній музей. Завдяки Галагану Прилуччина перетворилася на своєрідний осередок культурно-демократичного спрямування, в чому неабияку роль відігравала особиста бібліотека мецената, що налічувала кілька тисяч томів. Були тут хор та оркестр, вертепний театр [1, ф. 442, оп. 812, спр. 166, арк. 1, 6 зв.].

На пам'ять померлого єдиного сина, Г. Галаган у 1871 р. заснував у Києві колегію Павла Галагана. Мета колегії — готувати здібних молодих людей до університету. Колегія мала багатий природний музей, театр, церкву, рідкісну книгозбірню¹, кабінети для спеціальних занять. За свідченням А. Кримського, в ті часи, коли відомі українофіли (за дуже малим винятком) писали свої праці й навіть спілкувалися в родинях російською, колегія Павла Галагана була чи не єдиним у Києві місцем, де виховувалися українські почуття [27, с. 123]. Кошти для існування колегії давала виручка від зданих в аренду галаганівських маєтків. За життя подружжя Галаганів на утримання колегії витратило один мільйон сто двадцять тисяч карбованців. З колегії вийшло багато наукових і громадських діячів: А. Кримський, М. Максимейко, М. Чубинський, А. Лівицький, П. Филичук та ін. Після революції більшовики ліквідували колегію. Нині в її головному корпусі — Національний музей літератури України.

Рід Симиренків міцно пов'язаний з ім'ям Т. Шевченка. Коштом підприємця і мецената Платона Симиренка 1860 р. вийшов безсмертний «Кобзар» [28, 19 жовт.]. П. Симиренко заклав у м. Млієві дендропарк і сади, що стали дослідними лабораторіями для його сина Левка і внука Володимира (пізніше вбитих під час тоталітарного режиму). У 1857 р. він заснував приходське училище, в якому побував Т. Шевченко. З ним пов'язане й виникнення недільної школи для дороглих У 1861 р. своїм коштом П. Симиренко відкрив у Млієві технічне училище,

а в 1913 р. — заснував спеціальну школу садівників [29, 6 лют.]. На рахунок роду і родоводу Симиренків багато добрих справ — школи, бібліотеки, лікарні для народу, видання українських газет і книжок. Т. Шевченко, побувавши на машинобудівному заводі Яхненка-Симиренка, був глибоко вражений не тільки технічними новинками, а й побутовими умовами для робітників: лікарня, школа (з шести класів, де майже всі вчителі мали університетську освіту), бібліотека і навіть театр [30, с. 95]. Вистави театру пробуджували те національне почуття в українського народу, яке царизм намагався приспати й витравити.

Продовжувачем справи П. Симиренка став його брат Василь. Упродовж сорока років він регулярно передавав десятку частину своїх прибутків на національно-культурні потреби [14, с. 162]. Право використання цих коштів В. Симиренко надавав керівникові Київської громади В. Антоновичу, М. Грушевському. У 80-х рр. XIX ст. він передав М. Грушевському 100 тисяч карбованців золотом на закупівлю будинку для Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові [1, ф. 263, оп. 1, спр. 19, арк. 11]. Дії царської цензури обурювали громадівців, адже в Російській імперії українська культура перебувала в пригнобленому, приниженому положенні [1, ф. 294, оп. 1, спр. 173, арк. 51; спр. 173, арк. 14, 34]. Громадівці змушені були друкувати українські твори за кордоном. Так, на кошти В. Симиренка у 1876 р. у Празі вийшов друком двотомник поезій Т. Шевченка. Опрацьована громадівцями лексика, зібрана ще редакцією журналу «Основа», що виходив у 1861-1862 рр. [1, ф. 263, оп. 1, спр. 19, арк. 12-13], було основою впорядкованого і виданого Б. Грінченком на початку XX ст. у Львові на кошти мецената Є. Чикаленка чотиритомного словника (великого) [31, с. 105]. В. Симиренко надавав кошти М. Драгоманову для української друкарні в Швейцарії, світоглядні позиції якого були просякнуті ідеєю національного відродження України, самобутності української нації [1, ф. 263, оп. 1, спр. 18, арк. 125]. В. Симиренко опосередковано впливав на українську культуру й просвіту. По суті, він фінансував не лише періодичні видання чи окремих політичних і культурних діячів, а субсидував український рух. Після жовтневого перевороту більшовики пограбували всіх багатіїв. Бідними стали й держава, й люди. Ніхто вже не міг нікому бути благодійником, а саме слово «меценат» почало вживатися у СРСР здебільшого в іронічному значенні. З нього було просто вихолощено високий і благородний зміст.

Сьогодні, будуючи демократичну Україну, ми їздимо за великі гроші запозичувати чужий досвід. І забуваємо, що колись на цій землі підприємці-українці Терещенки, Харитоненки, Симиренки та інші вміли ефективно господарювати. Вони створили для майбутніх поколінь величезний культурний капітал, сподіваючись, що він стане у нагоді нащадкам. Для них то не був подвиг. Ця реальна підтримка патріотично налаштованих багатих власників та інтелігенції не компенсувалася їм абсолютно нічим. Ніхто з них не думав про славу. Було лише певне задоволення і бажання побачити плоди на занедбаній ниві українства.

ПРИМІТКИ

¹Після революції передано до Державної публічної бібліотеки АН УРСР.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Центральний державний історичний архів України (ЦДІА України).
2. Степовик Д. Історія Києво-Печерської Лаври. — К., 2001.
3. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. — К., 1981.
4. Петро Могила: Богослов, церковний і культурний діяч. — К., 1997.
5. Документи Богдана Хмельницького. — К., 1961.
6. Винар Л. Острозька школа (академія) // Енциклопедія Українознавства. Т. 5. — Л., 1996.
7. Петро Сагайдачний: Іст.-док. кн. — К., 1995. — (Сер. «Гетьмани України»).
8. Грушевський М. Ілюстрована історія України. — К., 1990.
9. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Т. 1. — К., 1998.
10. Січинський В. Іван Мазепа — людина і меценат // Літопис червоної калини. — Л., 1993. — № 3 — 4; Ковалинський В. Меценати Києва. — К., 2000; Слабошпицький М. Українські меценати // Березіль. — Х., 2001. — № 1 — 2; 3 — 4.
11. Омелянчук І. Академія, що світить крізь століття // Україн. кур'єр. — 2001.
12. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. — Прага, 1923.
13. Січинський В. Іван Мазепа — людина і меценат // Літопис червоної калини. — Л., 1993. — № 3 — 4.
14. Українська культура: Лекції / За ред. Дм. Антоновича. — К., 1993.
15. Андрусак М. Іван Мазепа як культурний діяч. — К., 1991.
16. Борищак І., Мартель Р. Іван Мазепа: Життя і пориви великого гетьмана. — К., 1991.
17. Харківський університет за 150 років. — Х., 1955.
18. Лисенко І. Українські Афіни // Україна. — 1992. — № 27.
19. У їхнім серці жила Україна // Голос України. — 1992.
20. Бакуменко П., Коцій В. Ханенки: (Знамениті родини) // Україна. — 1992. — № 26.
21. Юнда Г. Богдан Ханенко // Україна. — 1992. — № 26.
22. Деркач А.Л. Глухів — гетьманська столиця. — К., 2000.
23. Кисіль М. Харитоненки // Слобід. край. — 1992.
24. Лунев А.Ф. Пархомовская сокровищница. — Харьков, 1975.
25. Максютенко В. Працею возвеличуюсь // Голос України. — 1996.
26. Чубур В. Дух рятує від базару // День. — 1999.
27. Кримський А. Розвідки, статті і замітки. — К., 1928.
28. Світло симиренкового роду // Літ. Україна. — 1995.
29. Вольвач В. Повернутий із забуття // Літ. Україна. — 1997.
30. Антонович Д. Триста років українського театру. — Прага, 1925.
31. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907). — Л., 1928. — Ч. 2.

Надійшла до редколегії 27.02.2002 р.